

A «tükör-palota» antropológiája

I.

Hamvas Béla spirituális érintése nyomán Weöres Sándor szellemi horizontja a negyvenes években kitágul; Weöres lunáris típusú, receptív alkotó, akinek formaérzékenysége és finom sejtésekben megnyilvánuló képzelőereje – időszakosan – szilárd (hiper)filozófiai támaszra lelt a Tradícióban.

A költő ezen periódusában hálataljes szavakkal mond köszönetet az Útmutatónak; «Hamvas Bélának, mesteremnek köszönöm, hogy megírhattam ezt a könyvet: ő teremtett bennem harmóniát» – írja például *A teljesség felé* című kötete bevezetőjében.

A költő útkeresésében Hamvas az ős-eredeti poézis restaurációjának ígéretes kísérletét látta, melyet – Mallarmé nyomán – «orpheuszinak» nevezett, szemben a «lebilincselő látszat szemfényvesztő varázslatát» előtérbe helyező «homéroszi eltévelyedéssel».

Az igazságosság okán azonban meg kell jegyeznünk, hogy bár a reánk maradt eposzok – mint például a *Mahábhárata*, a *Nibelung-ének* avagy az *Íliász* – a dermedő felszín történéseiről (is) tudósítanak, e felület sötétnek és áthatolhatatlannak egyáltalán nem nevezhető: keresztülsejlik rajta az orpheuszi mágikus áthatás számára felkínálkozó eleven mélység lüktetése.

«Megérett-e Weöres Sándor arra, hogy a költészet legnagyobb titkát megismerje? – elmélkedik Hamvas. – Talán. De ha ma még nem, jövőre talán megérik. Talán öt év múlva. Talán ő nem fogja megérteni soha, de megérti más. Ezért meg kell mondani.»

Igaz beszéd. Én abszolúte „befogadás-párti” vagyok, mert voltaképpen minden az értelmező ember éberségén múlik.

Weöres Sándor önnön költészetének «orpheuszi fordulatát» a következőképpen jellemzi:

«Most végre megtaláltam a csak versben közölhető tartalmat, mely a formától el sem választható: a gondolatok nem az értelem rendje szerint, hanem az értelemre mintegy merőlegesen jelennek meg. [...] Ennek a tartalomnak nincs logikai láncolata, a gondolatok, mint a zeneműben a fő- és mellék-témák keringenek, anélkül, hogy konkrétá válnának, az intuíció fokán maradván. Ezeket a páraszerű gondolatokat egy-egy versen belül többféle ritmus hengergeti, hol innen, hol onnan csillantva őket.»

Amikor a költemény értelmezéséhez kezdek, nagyon is jól tudom, hogy éppen ama «orpheuszi» minőség az, melyet méltató szavaimmal nem érinthetek meg; hiszen céлом érdekében csakis «logikai láncolatban» haladó okfejtéssel és fogalmi kategóriák használatával operálhatok, s bizony alapos szereptévesztésben lennék, ha magam is megkísérelnék valamiféle zenei témákkal analóg stíláris lebegést, «anélkül, hogy konkrétá válnék, az intuíció fokán maradván».

Felvállalom a mindenkori (korrekt) műértelmező eredendő ódiáját is, s ezennel beismerem, hogy a költemény benső csillogásához magam a legkisebb mértékben sem járulhatok hozzá, ám ha ezen sugárzó fény milyenségét és erejét nem is befolyásolhatom, egy fontos dolgot megtehetek: elmondhatom, hogy miként nyissuk meg szemünket a befogadására.

Mert a szem helyes megnyitása korántsem magától értetődő és „alanyi jogon” járó valami. A modern korban legalább is nem az.

A helyes megértéshez félre kell tenni a „belénk nevelt” beidegződéseket: tehát tudnunk kell, hogy az ember elsősorban nem fogyasztó, nem az a célja a világon, hogy mindenáron jól érezze magát, élvezetekben tobzódva, különféle szcientista praktikákkal meghosszabbított élete legvégső határáig; továbbá nem az absztrakt jövőben kell keresnie létezésének igazolását, s azt főként nem másoktól – az „emberiségtől” – kell remélnie.

Az élet itt és most zajlik; ez az egyetlen, amiben maradéktalanul biztosak lehetünk.

II.

Weöres Sándor: Háromrészes ének

1.

*Madárka sír, madárka örül,
míg piros gerendái közül
néz a hatalmas –*

*Küldd néki töretlen álmodat,
míg magad vagy a vadász, meg a vad,
nem szűnhet kerge futásod.
Győznöd sem lehet, veszned sem szabad:
a hályogos sűrűség alatt
vermed hasztalan á sod.*

*Kinyílik a táj,
Lehunyódik a táj –
Az üresség öntözi szélét!
A rét, a liget
itt mind a tied,
de nem lehetsz soha békét.*

*Az élettelen avar is röpül.
Ne hidd, hogy a rögben alhass.
Madárka sír, madárka örül,
néz a hatalmas.*

*A mult se pihen:
új percek méreg-csöppjeiben
elomolva őrzi részét.
A holt vadlúd, bár tolla se lebben,
röpül a zúgó szárnyú seregben
s röptében üli fészkrét.*

*A jövő nem vár, előre arat:
a most ömlő sugarak
a holnapi gyermek
rózsás bőréről csiripelnek.*

*Ne kérd a veremtől jussodat.
Te vagy a vadász és te vagy a vad
s távol a hatalmas: az is te magad.
Ő odafönn
merev csillámu közöny,
és sorsba burkolt lénye idele
rengés, mely sohasem pihen,
s a két arc: az Igaz és a Van
összefordul mámorosan,
mint a Nap meg a tenger
nézi egymást ragyogó szerelemmel.*

*Küldd néki töretlen álmodat!
mert szived éber-álma,
mint légen a pára,
átlódul a pályán,
s fönn sajog a menny hajnal-koronáján.*

*Madárka sír, madárka örül,
míg piros gerendái közül
néz a hatalmas –*

*Kereplőként úszod körbe magad,
rab vagy, de keserved álma szabad
s igazad az álom, a röpkel!
A szikla, ha rávésed jajodat,
többé nem szikla: élő te-magad
s fölibben a fellegekbe!*

*Kinyílik a táj,
lehunyódik a táj –
az üresség öntözi szélét!
Sugarak izzó füzére alatt
meglelheted százszor a sírodat,
mégsem lelhetsz soha békét.*

*Az élettelen avar is röpül,
Ne hidd, hogy a rögben alhass.
Szél körme kapar a sír körül,
és vallat a fény, a hatalmas.*

*Te vagy a vadász és te vagy a vad
s a pálya is, minden te magad
– madárka sír, madárka örül –
piros gerendák közül kidagadva
tág szemmel nézel magadra.*

2.

*Rikolt a páva veled,
tipeg az éjbe veled,
elveszti nyúlt vonalát
a futórózsa veled,
odafönn villámló kútnál
remegő gyöngy közt aludtál –
kikkel egy-éjbe jutottál,
mindannyival oda futnál.*

*Rikolt a páva veled –
rád-kúszó rózsza remeg,
a mező nyers illata
nedves csókjára perreg.*

*Sír a liliom,
a sáska is –
hogyha lehetne,
szánna is.
Csak a könny csorog
a szirmon, a fán –
ki merne sírni
igazán?*

*Ki merne sügni neked,
arról, hogy mi lett veled?
melyik ég rejti helyed?
őrzi-e gyöngyeidet?*

*Ki egét elhagyta, lássa:
habos örvény a lakása,
fedelének éj az ácsa,
sötétség a kalapácsa.*

*Tipeg a páva veled,
remeg a rózsza veled,
fáradtan rád-hajlanak
megosztják alvó-helyed.*

*Itt minden örömben
bogárka vész,
s a fájdalom mélye
tisztá méz.
Hét szín mozog itt
és hang-özön:
egyetlen arany-csend
volt odafönn.*

*Szineket közt gyúl a szemed,
hangok közt zsong a füled –
kívánsz-e bucsuzni, mondd,
vagy itt lenn jobb a helyed?*

*Odafönn villámló kútnál
remegő gyöngy közt aludtál –
remegő gyöngy közt a kútnál
tán már aludni sem tudnál.*

*Hegyekkel játszik az út,
a tücskök dobja pereg,
rád-kúszó rózsza remeg.
Rikolt a páva veled –*

3.

*Tűzhabos, bársonyos tereken át
keresem szárnyának pille-porát.
Ormokon,
kő-fokon
kutatom fátyla nyomát.*

*Lehelletét
szél verte szét,
lángja kormát vaspohárban
őrzi a sötét.*

*Jégszirmos hegyeken át,
csatakos völgyeken át
kérelem, keresem:
ápolná kegyesen
sápadt kis mécsesem fénysugarát.*

*Ide se lát!
Ide se lát!
Aلسzik és álmában épít
ablaktalan tükör-palotát!*

*Hasztalan üldözöm zajban, csendben,
nem érem el soha: itt van bennem,
vad futásommal ő úzi magát,
mécsesem fénye az ő kicsi foglya,
vészna, ijedt fény, mégis beragyogja
a végtelen tükör-palotát.*

*Rögökön, fellegeken, kék vidéken
siető léptemmel el nem érem:
szivemben szövöget
napokat, éjeket,
a kinti sokszínű szőnyeget
benn szövi mind,
bennem szőtt szőnyegen
odaínn keresem,
míg ezer mintája szüntelen
körbe kering.*

*De néha meglátom
– igaz-e vagy álom –
mikor a kerek táj télbe hajolt
s a jeges réteken
minden csak sirverem,
s lenn fekszem, földdé vált fekete holt.*

*Homályos tereken,
idegen egeken
szeszeten bukdos a jégen által
és rekedt, színtelen víjjogással*

*lezuhan a jég alá!
lezuhan a jég alá!
A mélység föllazul,
villogó gyöngy habot ont
és megint elsimul,
és minden fekete, holt.*

*Lehelletét
szél verte szét,
lángja kormát vas-pohárban
őrzi a sötét.*

*Jég alatt, nem múló percemen át
őrizem simuló pille-porát.
S a fényben szüntelen
szaladó éveken
tű-fokon
csókolom
ujja nyomát.*

III.

«Weöres Sándor: Háromrészes ének»

Az «intuíció fokán álló» motívumok változó metrikájú sodrását a költői jelenlét egyre fokozódó intenzitása jól észlelhetően három szerkezeti részre osztja; innen magyarázható a címadás is.

A költemény feszültségét nem csupán a „leesett” teremtményi lét és a kettőségek világa fölött álló, mozdulatlan «hatalmas» – „lentről” antagonisztikusnak tűnő – szemben-állása hivatott fenntartani; meghatározó súllyal járul ehhez a földianyagi ember heroikus tudati próbálkozása, melynek révén a reménytelennek látszó reintegrációt mégis megkísérli.

Weöres lírai alteregójának jégcsákány és biztosító kötélzet nélkül kell hozzákezdenie egy égbe nyúló hegyóriás megmászásához. Eleve kudarcra ítélt kísérlet? A mű utolsó szavaiból talán kiderül.

Mi mindenesetre figyeljünk majd a megvalósításra törekvő ember egyre fokozódó benső izzására, mely a kezdeti „te-minőségtől” – azaz a szubjektum meghasonlottságára utaló benső dialogizálástól – a harmadik részre eljut odáig, hogy szilárd Énként kísérelje meg Ős-eredeti létmódjának restaurálását.

Lehetnek olyanok, akik a szóban forgó verset a később adományozott *Harmadik szimfónia* néven ismerik. A cím beszédes utalást hordoz, s felidézheti bennünk Beethoven *Eroicáját*, a «hősi szimfóniát».

A zseniális komponista még azt is megtette „érettünk”, hogy partitúrája kezdőlapját – melyen példaképként állítólag

Napóleont állította volna elénk – összetépte, így az olasz nyelvű felvezetést – «*composta per festeggiare il sovvenire di un grand'Uomo*» – mindenki bátran magára vonatkoztathatja. Legalább is javasolom, hogy ezt tegye.

A nagy ember (*grand'Uomo*) legyen az, aki legyőzi a halált; nyilvánvalóan nem arra gondolunk, hogy az illető földi megnyilvánulásában halhatatlan, hanem arra, hogy tudata a materiális hordozótól eloldottan – a létforma-változtatás után – magasabb síkon egzisztálni képes.

A vers olvasása közben egy pillanatra sem szabad elfeledkeznünk a *három* és a *hármasság* aritmológiai jelentéséről; szakrális értelemben ez a megvalósítás és a reintegráció *par excellence* száma.

A kompozicionális „háromrészességre” a régi idők irodalmából – egyebek mellett – a *Bhagavad Gítát* is példaként hozhatnánk fel. (Itt jegyzendő meg, hogy a hindu és buddhista szimbólumok bizonyos fokú illusztratív ismertetésére – éppen a helyes értelmezés érdekében – a későbbiekben is ki kell majd térnem.)

A tizennyolc részt tartalmazó ind alkotás jól észlelhetően háromszor hat fejezetre szegmentálódik a híres *Tat Tvam Aszi* aforizma szavai által hordozott eszmeiségnek megfelelően.

E kijelentést a «Te Vagy Brahman» vagy «Az Vagy Te» mondatokban fordítják általában.

A *Bhagavad Gítá* első szerkezeti egysége a *Tvam*ot boncolgatja, tehát az átélő embert aktuális léthelyzetében tárja elénk. A második a *Tat* (*Az*, Brahman, Átman, Purusa) princípiumának megközelítését célozza meg míg a harmadik részben – az *Aszi* (*Vagy*) ige égisze alatt – a teremtmény megvalósítói törekvései kerülnek előtérbe.

Weöres költői kompozíciójában némi változtatást eszközöl; az első rész „metafizikus panoráma-élményét” (*Tat*) a magára maradt, szenvedő ember (*homo patibilis*) szinte mikrokozmoszba zsugorodó lét-kulisszának bemutatása (*Tvam*) ellenpontozza: így válhat a záró rész reintegrációra irányuló akcionalitása (*Aszi*) még „drámaibbá” és hangsúlyosabbá.

«1.

*Madárka sír, madárka örül,
míg piros gerendái közül
néz a hatalmas —»*

Az „emocionális” kettősségek létszintjén exponált «madárka» a transzcendens-teremtetlen Szikrát hordozó teremtményi lét szimbóluma, mi több – amint látni fogjuk –, egy fokról-fokra kifejlő jelképrendszert bevezető motívum.

A madár a spirituális ön-megvalósítás szimbóluma: nem csupán „alávetett lény”, hanem „vitorlázó repülésre” és „felfelé ívelő szárnyalásra” is képes létező. Ilyenformán a „könnyűség” dominanciájával hordozza magában a másik két hindu alapminőséget, a belenehezhető tehetetlenséget (*tamasz*), a horizontális értelemben veendő mozgékonyt (*radzsasz*).

A művészi szándék ezt a parányi, pihegő szárnyast helyezi szembe a „kozmoszba öltözött”, ám lényege szerint kozmoszon-túli (hiperkozmikus) «hatalmassal», akinek «piros gerendái» a létesített világ masszív törvény-rendszerét hivatottak képi formában megjeleníteni.

A(z égő) vörös mandala-négyszögek oldalai is ezen «geren-

dákat» jelképezik, s ebben a kontextusban az intenzív «piros» az ember számára felfoghatatlan erejű és közön-ségesen pusztító kiáradást jelöli, melyet csupán a Négyzet szakrális geometriája képes „befogni” és kezelhető keretek közé kényszeríteni.

Mit tesz a «hatalmas»? A védikus álláspont szerint mágikus játékot (*lílá*) űz, játszva alkot, ám – miként a pók – önnön benső lényegiségéből szöve teszi ezt. Weöres a szóban forgó transzcendens akció megértetésébe kezd, amikor a «néz» igét használja.

A magyar nyelvben ugyanis a „néz” állítmányhoz nem feltétlenül kell tárgyat kapcsolnunk; értelmezhető ugyan a «hatalmas» cselekvése úgy, hogy „engem vagy minket néz”, de úgy is, hogy csak néz „bele a világba”, öncélúan, vagy legalább is a teremtmény számára felfoghatatlan céllal.

A cselekvés-nélküliség képzete és Weöres madár-szimbóluma felidézheti bennünk a *Mundaḡa-upanisad* szétválaszthatatlanul összeforrott két madarát, mely(ek) egyazon fán ül(nek), ám míg az egyik a fa gyümölcsét eszi, a másik «nem étkezzén, szemlélődik».

A Védánta bölcseletét értelmező R. Guénon szavaival: «E két madár egyike a *dzsívátmá*, aki a cselekvés és az abból adódó következmények területére sodródik, másika viszont a feltétel nélküli *Átmá*, aki a tiszta Megismeréssel azonos; a szétválaszthatatlan összeforrottság pedig azt jelenti, hogy egymástól való megkülönböztetésük káprázatszerű.»

M. Eliade a szánkhja bölcseleti rendszer méltatása kapcsán ugyanezt a metafizikai igazságot érinti: «A „rab” szellem örökkön-örökké szabad. Ha megszabadulását mégis valamiféle drámának látjuk, az azért van, mert emberi nézőpontra

helyezkedünk; a szellem „szemlélő” (*szákšin*) csupán, amint a megszabadulás (*mukti*) is csak örök szabadságának tudatosulása; én hiszem azt, hogy szenvedek, én hiszem azt, hogy rab vagyok, én vágyom a megszabadulást. Amint „felébredvén” megértem, hogy ez az én (*aszmitá*) a *prakriti* egyik megnyilvánulása, azonmód azt is megértem, hogy az egész lét pusztán fájdalmas pillanatok láncolata volt, s hogy az igazi szellem érzéketlenül szemlélte a „személyiség” drámáját. Az emberi személyiség tehát nem végső elemként létezik, hanem csupán pszichomentális tapasztalatok összessége, s fölszámolja magát, azaz megszűnik működni, mihelyst a reveláció bekövetkezik.»

A későbbiekben a versből (is) nyilvánvalóvá válik, hogy a «hatalmas» pusztá „nézésével” hozza létre, és tartja meg létében az egész világot.

Az európai művészetre nyilvánvalóan a keresztény ideológia gyakorolta-gyakorolja a döntő hatást; itt a Teremtő antropomorf, személyes attribútumokkal felruházott, gondviselő istenség, akitől éppen ezért – kimondva vagy kimondatlanul – az „exoterikus” keresztény hívő mindig elvárta individuális élet-verziójának támogatását, avagy egy halál utáni (eszkatologikus) isteni jóindulat személyre szabott rekompenzációjában reménykedett.

Balassi élet-felfogása és sorsa e tekintetben tipikusnak minősíthető; „tékozló fiú” volt, mindvégig tudatában „morális vétségeinek”, ám mindvégig készen arra, hogy – «Noé bárkájáról elszállott galambként» aposztrofálván magát – saját felelősségét relativizálja; csak halála előtt érzi parancsoló szükségét a „bűnbánatnak”, és zsoltárt fordít.

Ady „Sion-hegy alatti” konvencionálisan szakállas öregem-

ber-istene bekönnyezi a tévelygő arcát, míg József Attila teremtője olykor a golyózó gyerekek között – idézem a költőt – «ténfereg», olykor pedig reménybeli partner jóízű, esti beszélgetésekhez.

Még a fentebb említett művészeknél messze spirituálisabb Pilinszky is így ír: «*Látja* isten, hogy állok a napon. / *Látja* árnyam kövön és kerítésen.»

Weöres «hatalmasánál» szó sincs arról, hogy a földi-emberi létezéshez valamiképpen viszonyulna. Lehet, hogy viszonyul, de az is lehet, hogy nem; az aláhullott és elfajzott lény közönösen nincs abban a helyzetben, hogy ezt megítélje. Éppen ezért az isten csak «néz», szenttelenül.

Teljesen érthető a jelenkor emberének reakciója, aki e mérhetetlen közöny vákuumától megrémülve, Juhász Ferencsel szólva, úgy érzi, hogy «isten hal-szájába nőtt magánya». Ez létezésünk cáfolhatatlan alaphelyzete, de nem ok arra, hogy sartre-i undorral és feloldhatatlan gyanakvással tekintsünk magunkra, hasonlóképpen nem ad felmentést arra sem, ha voltaire-i sértettséggel öklünket ráznánk az ég felé.

Az értelmes ember belátja, hogy nincs más lehetősége, csak az a „benső alpinizmus”, amelynek alapjaira Weöres oktat. Előttünk a csúcs, és a hegyoldalon ott a számtalan kiszögellés; amint feljebb és feljebb hágunk, egyszer csak meghalljuk a «hatalmas» suttogó hangját, mely egyre erősödén, végül majd a hegyi viharok erejével dörgi belénk igazságát.

*«Küldd néki töretlen álmodat,
míg magad vagy a vadász, meg a vad,
nem szűnhet kerge futásod.»*

